

Oikeustapauskokoelma

UNIONIN TUOMIOISTUIMEN TUOMIO (kolmas jaosto)

11 päivänä heinäkuuta 2013 *

Muutoksenhaku — Kilpailu — Kartellit tai muut yhteistoimintajärjestelyt — EY 81 artikla ja ETA-sopimuksen 53 artikla — Kansainvälisten muuttopalvelujen markkinat Belgiassa — Hintojen suora ja välillinen vahvistaminen, markkinoiden jakaminen ja tarjousten jättämismenettelyjen manipuloiminen — Yhtiöosuuksista määrävän yksikön joutuminen vastuuseen kilpailusääntöjen rikkomista merkitsevistä toiminnoista — Yrityksen käsite — Ratkaisevan vaikutusvallan tosiasiallista käyttämistä koskeva oletus — Tarkoitukseen perustuva kilpailunrajoitus — Jäsenvaltioiden väliseen kauppaan kohdistuvaa vaikutusta koskevat suuntaviivat — Sakkojen laskennasta annetut suuntaviivat (2006) — Lieventävät seikat

Asiassa C-440/11 P,

jossa on kyse Euroopan unionin tuomioistuimen perussäännön 56 artiklan nojalla 25.8.2011 tehdystä valituksesta,

Euroopan komissio, asiamiehinaan A. Bouquet, S. Noë ja F. Ronkes Agerbeek, prosessiosoite Luxemburgissa,

valittajana,

ja jossa valittajan vastapuolina ovat

Stichting Administratiekantoor Portielje, kotipaikka Rotterdam (Alankomaat), edustajinaan advocaat D. Van hove, advocaat F. Wijckmans, advocaat S. De Keer ja advocaat H. Burez, ja

Gosselin Group NV,

kantajina ensimmäisessä oikeusasteessa,

UNIONIN TUOMIOISTUIN (kolmas jaosto),

toimien kokoonpanossa: jaoston puheenjohtaja M. Ilešić sekä tuomarit E. Jarašiūnas (esittelevä tuomari), A. Ó Caoimh, C. Toader ja C. G. Fernlund,

julkisasiamies: J. Kokott,

kirjaaja: hallintovirkamies C. Strömholm,

ottaen huomioon kirjallisessa käsittelyssä ja 24.10.2012 pidetyssä istunnossa esitetyn,

kuultuaan julkisasiamiehen 29.11.2012 pidetyssä istunnossa esittämän ratkaisuehdotuksen,

* Oikeudenkäyntikieli: hollanti.

on antanut seuraavan

tuomion

- 1 Euroopan komissio vaatii valituksessaan unionin tuomioistuinta kumoamaan osittain unionin yleisen tuomioistuimen yhdistetyissä asioissa T-208/08 ja T-209/08, Gosselin Group ja Stichting Administratiekantoor Portielje vastaan komissio, 16.6.2011 antaman tuomion (Kok., s. II-3639; jäljempänä valituksenalainen tuomio), jolla unionin yleinen tuomioistuin kumosi asiassa T-209/08 [EY 81] ja ETA-sopimuksen 53 artiklan mukaisesta menettelystä 11.3.2008 tehdyn komission päätöksen K(2008) 926 lopullinen (asia COMP/38.543 – Kansainväliset muuttopalvelut) (jäljempänä riidanalainen päätös), sellaisena kuin se on muutettuna 24.7.2009 tehdyllä komission päätöksellä K(2009) 5810 lopullinen (jäljempänä muuttava päätös), siltä osin kuin se koski Stichting Administratiekantoor Portieljea (jäljempänä Portielje).

Asiaa koskevat oikeussäännöt

- 2 [EY 81] ja [EY 82] artiklassa vahvistettujen kilpailusääntöjen täytäntöönpanosta 16.12.2002 annetun neuvoston asetuksen (EY) N:o 1/2003 (EYVL 2003, L 1, s. 1) 2 artiklassa säädetään, että "[EY 81] artiklan 1 kohdan – – määräysten rikkomista koskeva todistustaakka kuuluu osapuolelle tai viranomaiselle, joka väittää määräyksiä rikottavan".
- 3 Saman asetuksen 23 artiklan 2 kohdassa säädetään muun muassa, että "komissio voi päätöksellään määrätä yrityksille tai yritysten yhteenliittymille sakon – –".
- 4 [EY 81] ja [EY 82] artiklassa tarkoitettua kauppaaan kohdistuvan vaikutuksen käsitettä koskevien suuntaviivojen (EUVL 2004, C 101, s. 81; jäljempänä kauppaaan kohdistuvaa vaikutusta koskevat suuntaviivat) 53 kohdassa todetaan muun muassa seuraavaa:

"Komissio tulee – – katsomaan, että jos sopimus on luonteensa vuoksi omiaan vaikuttamaan jäsenvaltioiden väliseen kauppaaan esimerkiksi siitä syystä, että se koskee tuontia ja vientiä tai ulottuu useisiin jäsenvaltioihin, voidaan tehdä sellainen kumottavissa oleva myönteinen oletus, että kauppaaan kohdistuvat vaikutukset ovat tuntuvia, jos yritysten yhteenlaskettu liikevaihto on yli 40 miljoonaa euroa sopimuksen soveltamisalaan kuuluvien tuotteiden markkinoilla – –. Jos sopimukset ovat luonteeltaan omiaan vaikuttamaan jäsenvaltioiden väliseen kauppaaan, monissa tapauksissa voidaan olettaa, että vaikutukset ovat tuntuvia, jos osapuolten markkinaosuus ylittää – – viiden prosentin rajan. Tämä oletus ei kuitenkaan päde sopimuksiin, jotka koskevat vain osaa jäsenvaltiosta. – –"

- 5 Asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 2 kohdan a alakohdan mukaisesti määrättävien sakkojen laskennasta annetuissa suuntaviivoissa (EUVL 2006, C 201, s. 2; jäljempänä sakkojen laskennasta annetut suuntaviivat) todetaan otsikon "Perusmäärään tehtävät mukautukset" alla seuraavaa:

" – –

B. Lieventävät seikat

29. Sakon perusmäärää voidaan alentaa, kun komissio havaitsee esimerkiksi seuraavia lieventäviä seikkoja:

– –

- Kyseinen yritys esittää todisteet siitä, että sen osuus rikkomisessa on ollut huomattavan vähäinen, ja siten osoittaa, että ollessaan osapuolena rikkomiseen liittyvään sopimukseen se tosiasiaa jätti soveltamatta sopimusta ja kävi käytännössä kilpailua markkinoilla. Pelkästään sitä seikkaa, että yritys on osallistunut rikkomiseen muita yrityksiä lyhyemmän ajan, ei katsota lieventäväksi seikaksi, sillä kyseinen seikka otetaan jo huomioon sakon perusmäärässä.
-
- Yrityksen kilpailunvastainen toiminta on viranomaisten hyväksymää tai edistämää taikka se on hyväksytty tai sitä on edistetty lainsäädännöllä. —
- —”

Asian tausta ja riidanalainen päätös

- 6 Asian taustalla olevat tosiseikat ja riidanalainen päätös, sellaisina kuin ne ilmenevät valituksenalaisen tuomion 1–19 kohdasta, voidaan tiivistää seuraavalla tavalla.
- 7 Gosselin Group NV (jäljempänä Gosselin) perustettiin vuonna 1983, ja se on toiminut tällä toiminimellä 20.12.2007 alkaen. Sen osakkeista 92 prosenttia on ollut 1.1.2002 lukien Portieljen omistuksessa, ja loput kahdeksan prosenttia Vivet en Gosselin NV:n, joka puolestaan on 99,87 prosenttisesti Portieljen omistuksessa, omistuksessa. Viimeksi mainittu on säätiö, jolla ei ole kaupallista toimintaa ja jossa ”perheyhtiön osakkaat pyrkivät varmistamaan yhdenmukaisen hallinnon”. Gosselinin maailmanlaajuinen konsolidoitu liikevaihto oli 30.6.2006 päättyneen tilikautena 143 639 000 euroa, ja Portieljen maailmanlaajuinen konsolidoitu liikevaihto oli nolla.
- 8 Komissio totesi riidanalaisessa päätöksessä, että päätöksen adressaatit, joihin Portielje ja Gosselin kuuluivat, ovat osallistuneet kartelliin kansainvälisten muuttopalveluiden alalla Belgiassa vahvistamalla hintoja, jakamalla keskenään asiakkaita ja manipuloidamalla tarjousten jättämismenettelyä ja syyllistyneet tästä syystä yhtenä kokonaisuutena pidettävään jatkettuun EY 81 artiklan rikkomiseen tai niiden on katsottava olevan siitä vastuussa ajanjaksolla vuoden 1984 lokakuusta vuoden 2003 syyskuuhun tai osalla tätä ajanjaksoa.
- 9 Kilpailusääntöjen rikkomisen kohteena olevat palvelut käsittävät luonnollisten henkilöiden sekä yritysten tai julkisten laitosten tavaroiden muutot Belgiasta tai Belgiaan. Kun huomioon otettiin se, että kaikki kyseessä olevat kansainvälisiä muuttopalveluja tarjoavat yhtiöt ovat sijoittautuneet Belgiaan ja että kartelli toteutettiin Belgian alueella, kartellin maantieteellisen keskuksen katsottiin sijaitsevan Belgiassa. Komissio arvioi näitä kansainvälisiä muuttopalveluja koskevan kartellin osallistujien yhteenlasketuksi liikevaihdoksi noin 41 miljoonaa euroa vuonna 2002. Koska alan liikevaihdoksi arvioitiin noin 83 miljoonaa euroa, osallistujayritysten yhteenlasketuksi kyseisen alan markkinaosuudeksi vahvistettiin noin 50 prosenttia.
- 10 Komissio totesi riidanalaisessa päätöksessä, että kartellin tarkoituksena oli erityisesti korkeiden hintojen vahvistaminen ja voimassa pitäminen sekä markkinoiden jakaminen, ja se toteutettiin monimuotoisesti eli hintasopimuksilla (jäljempänä hintasopimus), sopimuksilla, jotka koskevat markkinoiden jakamista fiktiivisten hinta-arvioiden eli niin kutsuttujen peitetarjousten avulla (jäljempänä peitetarjoussopimus), ja hylätyistä tarjouksista tai tekemättä jätetyistä tarjouksista maksettaviin taloudellisiin korvauksiin eli niin kutsuttuihin provisioihin liittyvää järjestelmää koskevilla sopimuksilla (jäljempänä provisiosopimus).
- 11 Komissio katsoi riidanalaisessa päätöksessä, että vuoden 1984 ja 1990-luvun alun välisenä aikana kartelli toimi etenkin hintojen vahvistamista koskevien kirjallisten sopimusten perusteella, ja provisioita ja peitetarjouksia koskeva käytäntö otettiin käyttöön samanaikaisesti. Saman päätöksen

mukaan provisiokäytäntöä oli pidettävä kansainvälisten muuttopalvelujen hintojen välillisenä vahvistamisena Belgiassa, koska kartellin jäsenet laskuttivat toisiltaan provisioita hylätyistä tarjouksista tai tekemättä jätetyistä tarjouksista vetoamalla fiktiivisiin palveluihin, ja lisäksi näiden provisioiden määrä laskutettiin asiakkailta.

- 12 Komissio korosti riidanalaisessa päätöksessä peitetarjouksista, että peitetarjouksia esittämällä muuttoyhtiö, joka halusi saada sopimuksen, antoi kuvan, että muuton maksava asiakas sai useita tarjouksia. Tämä yhtiö ilmoitti kilpailijoilleen kokonaishinnan, joka niiden oli laskutettava suunnitellusta muutosta ja joka oli korkeampi kuin tämän yrityksen tarjoama hinta. Kyse oli siis sellaisten yhtiöiden tekemistä keinotekoisista tarjouksista, joilla ei ollut aikomusta toteuttaa muuttoa. Komissio katsoi, että tämä käytäntö merkitsi tarjousten jättämismenettelyn manipulointia, joka johtaa siihen, että muutosta pyydetty hinta on korkeampi kuin se hinta, jota olisi pyydetty kilpailutilanteessa.
- 13 Komissio totesi riidanalaisessa päätöksessä, että näitä järjestelyjä toteutettiin vuoteen 2003 saakka ja että näiden monimutkaisten toimien yhteisenä tarkoituksena oli vahvistaa hinnat, jakaa markkinat ja vääristää siten kilpailua.
- 14 Näiden seikkojen valossa komissio teki riidanalaisen päätöksen, jonka 1 artiklan sanamuoto on seuraava:

”Seuraavat yritykset ovat rikkoneet [EY] 81 artiklan 1 kohtaa ja [Euroopan talousalueesta 2.5.1992 tehdyn] sopimuksen [(EYVL L 1994, L 1, s. 3)] 53 artiklan 1 kohtaa vahvistamalla kansainvälisten muuttojen hintoja Belgiassa suoraan ja välillisesti, jakamalla osan näistä markkinoista ja manipuloidulla tarjousten jättämismenettelyä seuraavassa ilmoitettuna aikoina:

--

- c) [Gosselin] 31. tammikuuta 1992–18. syyskuuta 2002; yhdessä ja yhteisvastuullisesti [Portieljen] kanssa 1. tammikuuta 2002–18. syyskuuta 2002

--”

- 15 Tämän vuoksi komissio määräsi riidanalaisen päätöksen 2 artiklan e alakohdassa Gosselinille 4,5 miljoonan euron sakon, josta Portielje on yhteisvastuussa 370 000 euron osalta. Kyseinen sakko on laskettu sakon laskennasta annetuissa suuntaviivoissa esitetyn menetelmän mukaisesti.
- 16 Komissio teki 24.7.2009 muuttavan päätöksen. Komissio alensi kyseisellä päätöksellä noin 600 000 eurolla Gosselinin myynnin arvoa. Tuota arvoa oli käytetty Gosselinille määrätyn sakon laskennan perustana, joten komissio alensi Gosselinille määrätyn sakon määrän 3,28 miljoonaan euroon, josta Portielje oli yhteisvastuussa 270 000 euron osalta.

Asian käsittelyn vaiheet unionin yleisessä tuomioistuimessa ja valituksenalainen tuomio

- 17 Portielje nosti unionin yleisen tuomioistuimen kirjaamoon 4.6.2008 toimittamallaan kannekirjelmällä kanteen, jossa vaadittiin ensisijaisesti riidanalaisen päätöksen kumoamista sitä koskevilta osin ja toissijaisesti kyseisen päätöksen 2 artiklan e alakohdan kumoamista sitä koskevilta osin ja näin ollen kyseisessä 2 artiklan e alakohdassa määrätyn sakon kumoamista.
- 18 Unionin yleisen tuomioistuimen kahdeksannen jaoston puheenjohtajan asiassa T-209/08 5.3.2010 antamalla määräyksellä kyseinen asia yhdistettiin suullista käsittelyä ja tuomion antamista varten asiaan T-208/08, jonka Gosselin oli pannut vireille saman riidanalaisen päätöksen osalta.

- 19 Portielje esitti kanteensa tueksi viisi kanneperustetta, joista kaksi ensimmäistä olivat sen omia ja kolme muuta lähinnä vastasivat Gosselinin asiassa T-208/08 esittämiä kanneperusteita. Unionin yleinen tuomioistuin hyväksyi valituksenalaisella tuomiolla kaksi ensimmäistä Portieljen esittämää kanneperustetta. Unionin yleinen tuomioistuin esitti valituksenalaisessa tuomiossa muun muassa seuraavat seikat.
- 20 Unionin yleinen tuomioistuin hyväksyi valituksenalaisen tuomion 37–50 kohdassa esitetyn päättelynsä lopuksi Portieljen ensimmäisen kanneperusteen, jossa Portielje väitti, ettei se ole yhteisön kilpailuoikeudessa tarkoitettu yritys ja ettei sen ja Gosselinin välillä näin ollen voi olla emo- ja tytäryhtiön välistä suhdetta. Unionin yleinen tuomioistuin muun muassa totesi mainitun tuomion 39–42 kohdassa, että sellaisen yrityksen emoyhtiölle, joka on syylistynyt EY 81 artiklan rikkomiseen, ei voida määrätä seuraamusta kyseisen artiklan soveltamisesta tehdyllä päätöksellä, jollei se itse ole yritys. Se katsoi tässä yhteydessä, että taloudellisen kokonaisuuden käsitteeseen vetoamisella ei voida korjata sitä, ettei emoyhtiö ole yritys, ja että yrityksen käsite on erotettava käsitteestä, joka koskee emoyhtiön joutumista vastuuseen tytäryhtiönsä toiminnasta.
- 21 Unionin yleinen tuomioistuin huomautti ensin mahdollisuudesta luonnehtia Portielje yritykseksi, että on selvää, ettei Portielje harjoita suoraan mitään taloudellista toimintaa, ja se totesi tämän jälkeen valituksenalaisen tuomion 47 ja 48 kohdassa unionin tuomioistuimen asiassa C-222/04, Cassa di Risparmio di Firenze ym., 10.1.2006 antamaan tuomioon (Kok., s. I-289) nojautuen, että ”pelkkä osuuksien omistaminen, vaikka ne oikeuttaisivat määräysvaltaankin”, ei riitä tekemään kyseisten osuuksien omistavan yksikön toiminnasta välillistä taloudellista toimintaa vaan että sen tarkastamiseksi, harjoitetaanko tällaista taloudellista toimintaa, on tutkittava, onko kyseinen yksikkö osallistunut välittömästi tai välillisesti tytäryhtiönsä hallinnointiin.
- 22 Unionin yleinen tuomioistuin huomautti tästä valituksenalaisen tuomion 48–50 kohdassa, että kysymys siitä, onko Portielje osallistunut tällä tavalla Gosselinin hallinnointiin, eroaa kysymyksestä siitä, onko Portielje käyttänyt ratkaisevaa vaikutusvaltaa Gosseliniin. Unionin yleinen tuomioistuin totesi, ettei mitään oletettavaa ollut vahvistettu mahdollisuudesta luonnehtia yksikkö yritykseksi ja että komission tehtävänä oli näin ollen näyttää toteen, että Portielje oli tosiasiaassa osallistunut Gosselinin hallinnointiin. Koska komissio ei ollut esittänyt mitään tämänsuuntaista näyttöä, unionin yleinen tuomioistuin päätteli, ettei komissio ollut näyttänyt Portieljen olleen EY 81 artiklassa tarkoitettu yritys.
- 23 Unionin yleinen tuomioistuin arvioi valituksenalaisen tuomion 51–59 kohdassa ”ylimääräisenä seikkana, – jos Portieljen oletettaisiin olevan yritys”, Portieljen esittämää toista kanneperustetta. Se päätteli, että Portielje oli onnistunut kumoamaan ratkaisevan vaikutusvallan käyttämistä koskevan oletaman, joka perustuu muun muassa unionin tuomioistuimen asiassa C-97/08 P, Akzo Nobel ym. vastaan komissio, 10.9.2009 antamaan tuomioon (Kok., s. I-8237), ja hyväksyi näin ollen tuon toisen kanneperusteen.
- 24 Unionin yleinen tuomioistuin huomautti arviointinsa yhteydessä valituksenalaisen tuomion 54–56 kohdassa ensinnäkin, että se, että Portielje on käyttänyt ratkaisevaa vaikutusvaltaa tytäryhtiönsä toimintaan, on poissuljettua jo pelkästään sillä perusteella, että Portielje oli ryhtynyt ensimmäistä kertaa kirjalliseen päätöksentekoon ja pitänyt hallituksensa ensimmäisen muodollisen kokouksen vasta rikkomisen päättymisen jälkeen; toiseksi, että Portieljen ainoa mahdollisuus vaikuttaa Gosselinin politiikkaan olisi ollut käyttää äänioikeuksiaan Gosselinin osakkeenomistajien yhtiökokouksessa mutta että mitään yhtiökokousta ei ollut järjestetty 1.1.2002 ja 18.9.2002 välisen ajanjakson aikana, ja kolmanneksi, että Gosselinin hallituksen jäsenet olivat tässä asemassaan jo ennen kuin Portielje sai Gosselinin osakkeet hallinnoitavikseen, mikä unionin yleisen tuomioistuimen mukaan osoittaa, ettei heidän mukanaolonsa Gosselinin hallituksessa ole ilmaus Portieljen vaikutusvallasta.
- 25 Unionin yleinen tuomioistuin vahvisti lisäksi valituksenalaisen tuomion 57 kohdassa, ettei voida katsoa, että kolme henkilöä, jotka muodostavat Gosselinin hallituksen mutta edustavat vain puolta Portieljen hallituksesta, käyttävät määräysvaltaa Gosseliniin – eivät sen hallituksen jäseninä vaan – sitä kautta,

että Portielje käyttää vaikutusvaltaa Gosselinin yhtiökokouksessa. Se totesi tästä muun muassa, että vaikka oletettaisiin, että Gosselinin kolme hallituksen jäsentä – jotka kuuluivat Portieljen omistajiin – eivät ole toimineet vain Gosselinin hallituksen jäseninä, olisi todennäköisempää, että he ovat toimineet omassa intressissään.

- 26 Unionin yleinen tuomioistuin totesi näiden seikkojen perusteella valituksenalaisen tuomion 59 kohdassa, että riidanalainen päätös, sellaisena kuin se on muutettuna muuttavalla päätöksellä (jäljempänä riidanalainen päätös, sellaisena kuin se on muutettuna), oli kumottava Portieljea koskevilta osin. Unionin yleinen tuomioistuin arvioi kuitenkin Portieljen esittämää kolmea muuta kanneperustetta siltä osin kuin myös Gosselin oli ne esittänyt, ja hylkäsi ne.

Asianosaisten vaatimukset

- 27 Komissio vaatii valituksessaan unionin tuomioistuinta kumoamaan valituksenalaisen tuomion siltä osin kuin sillä kumotaan riidanalainen päätös, sellaisena kuin se on muutettuna, Portieljen osalta, hylkäämään Portieljen nostaman kumoamiskanteen ja velvoittamaan tämän korvaamaan asian käsittelystä unionin yleisessä tuomioistuimessa ja unionin tuomioistuimessa aiheutuneet oikeudenkäyntikulut.
- 28 Portielje vaatii, että unionin tuomioistuin hylkää valituksen ja velvoittaa komission korvaamaan kummassakin oikeusasteessa aiheutuneet oikeudenkäyntikulut.

Valituksen tarkastelu

- 29 Komissio esittää valituksensa tueksi kaksi valitusperustetta, joista kumpikin koskee EY 81 artiklan virheellistä soveltamista.

Ensimmäinen valitusperuste, joka koskee EY 81 artiklan henkilöllistä soveltamisalaa

Asianosaisten lausumat

- 30 Komissio moittii unionin yleistä tuomioistuinta siitä, että se on valituksenalaisen tuomion 39–42 kohdassa tulkinnut oikeudellisesti virheellisesti EY 81 artiklassa tarkoitettua yrityksen käsitettä. Yhteisvastuuta sovelletaan oikeudellisten yksiköiden välillä, ja se perustuu siihen, että kyseiset yksiköt muodostavat taloudellisen kokonaisuuden ja näin ollen yhden ainoan unionin kilpailuoikeudessa tarkoitetun yrityksen. Ennen kuin tietyn oikeushenkilön voidaan katsoa olevan vastuussa EY 81 artiklan rikkomisesta, komission on siis osoitettava, että kyseinen oikeushenkilö kuului yritykseen, joka on syyllistynyt rikkomiseen. Sen ei kuitenkaan ole välttämättä näytettävä toteen, että mainittu henkilö on itse yritys. Komissio viittaa tässä yhteydessä etenkin edellä mainitussa asiassa Akzo Nobel ym. vastaan komissio annettuun tuomioon.
- 31 Unionin yleinen tuomioistuin on siis komission mukaan keskittynyt arvioinnissaan kysymykseen, jolla ei ole merkitystä ja joka koskee sitä, onko Portielje sinällään yritys, ja soveltanut siten virheellistä oikeudellista arviointiperustetta. Sen olisi todellisuudessa pitänyt tutkia, saattoiko komissio perustellusti väittää, että Portielje kuului yritykseen, joka oli syyllistynyt rikkomiseen.
- 32 Komissio väittää toissijaisesti, että myös päätelmät, jotka unionin yleinen tuomioistuin teki virheellisen lähtökohtansa perusteella, merkitsevät oikeudellista virhettä. Unionin yleisen tuomioistuimen valituksenalaisen tuomion 48 ja 49 kohdassa omaksuma lähestymistapa on ristiriidassa unionin tuomioistuimen oikeuskäytännön kanssa, ja tämän lisäksi se merkitsee myös sitä, että komission edellytetään osoittavan kahteen otteeseen mutta kahdella eri tavalla, että Portielje on tosiasiaa

käyttänyt määräysvaltaa Gosseliniin. Tuon virheellisen lähestymistavan vuoksi unionin yleinen tuomioistuin on tehnyt oikeudellisen virheen todetessaan, että ennen kuin komissio saattoi katsoa Portieljen olevan yhteisvastuussa Gosselinin kanssa kyseisestä rikkomisesta, se ei voinut tyytyä vetoamaan olettamaan, joka seuraa edellä mainitussa asiassa Akzo Nobel ym. vastaan komissio annettuun tuomioon perustuvasta oikeuskäytännöstä, vaan sen oli lisäksi osoitettava etukäteen ”konkreettisi[n] todistei[n]”, että Portielje oli ”osallistunut välittömästi tai välillisesti” Gosselinin hallinnointiin. Se on lisäksi hylännyt merkityksettöminä todisteet, jotka olivat kuitenkin tärkeitä, ja jättänyt soveltamatta sitä näyttöä koskevaa olettamaa, joka perustuu osakkeiden omistamiseen, mainitussa asiassa Akzo Nobel ym. vastaan komissio annetussa tuomiossa esitettyjen periaatteiden vastaisesti.

- 33 Portieljen mukaan kysymys siitä, onko se kilpailuoikeudessa tarkoitettu yritys, on EY 81 artiklan soveltamisen kannalta olennainen, ja komission on asetuksen N:o 1/2003 2 artiklan mukaan näytettävä toteen, että tuo edellytys on täytynyt. Kun komissio soveltaa edellä mainitussa asiassa Akzo Nobel ym. vastaan komissio annettuun tuomioon perustuvaa olettamaa tilanteeseen, jossa ei vielä ole osoitettu, että Portielje on yritys, se ei kuitenkaan täytä asianmukaisesti sille kuuluvaa todistustaakkaa.
- 34 Portielje huomauttaa komission ensisijaisesta väitteestä, että vaikka kilpailua koskevat aineelliset säännökset liittyvät taloudelliseen yrityksen käsitteeseen, seuraamusta koskevien säännösten on välttämättä koskettava oikeudellista yksikköä, ja ne liittyvät näin ollen oikeudelliseen yrityksen käsitteeseen. Kysymys kilpailusääntöjen rikkomisesta vastuuseen joutumisesta on siis erotettava kysymyksestä, joka koskee mahdollisuutta katsoa yksikön olevan vastuussa siitä. Ennen kuin emoyhtiön voidaan katsoa olevan vastuussa rikkomisesta, emoyhtiön on siis voitava vastata siitä oikeudellisesti. Tilanne on kuitenkin Portieljen mukaan tämä ainoastaan, jos emoyhtiö on EY 81 artiklassa ja asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 2 kohdassa tarkoitettu yritys joko oman taloudellisen toimintansa johdosta tai niiden yhtiöiden taloudellisen toiminnan johdosta, joista se omistaa määräysvaltaan oikeuttavan osuuden. Jälkimmäisessä tapauksessa on kuitenkin tarpeen, että se käyttää tosiasiaa määräysvaltaa kyseisiin yhtiöihin osallistumalla suoraan tai välillisesti niiden hallinnointiin. On kuitenkin selvää, ettei tästä ollut kyse Portieljen osalta kyseessä olevan ajanjakson aikana, jolloin kilpailusääntöjä on rikottu.
- 35 Komission toissijaisesta väitteestä Portielje on sitä mieltä, että muun muassa edellä mainitussa asiassa Akzo Nobel ym. vastaan komissio annetussa tuomiossa vahvistetusta olettamasta seuraavan määräävän vaikutusvallan käyttämisen toteen näyttämistä ei voida soveltaa sellaiseen doktriiniin, joka koskee sitä mahdollisuutta, että yksikkö vastaa rikkomisesta EY 81 artiklan nojalla. Jos myönnetään, että ratkaisevan vaikutusvallan käyttämistä koskeva olettama on pätevä peruste sen osoittamiseksi, että yksikkö on luonnehdittava yritykseksi, tämä voi näet Portieljen mukaan johtaa huomattaviin seurauksiin erityisesti sellaisten yksikköjen osalta, jotka harjoittavat sekä taloudellista toimintaa että julkisen vallan etuoikeuksien piiriin kuuluvaa toimintaa.

Unionin tuomioistuimen arviointi asiasta

- 36 Alustavasti on huomautettava, että unionin kilpailuoikeus koskee yritysten toimintaa (yhdistetyt asiat C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P ja C-219/00 P, Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomio 7.1.2004, Kok., s. I-123, 59 kohta ja em. asia Akzo Nobel ym. v. komissio, tuomion 54 kohta) ja että yrityksen käsitteeseen kuuluvat kaikki taloudellista toimintaa harjoittavat yksiköt riippumatta niiden oikeudellisesta muodosta tai rahoitustavasta (yhdistetyt asiat C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P-C-208/02 P ja C-213/02 P, Dansk Rørindustri ym. v. komissio, tuomio 28.6.2005, Kok., s. I-5425, 112 kohta ja em. asia Akzo Nobel ym. v. komissio, tuomion 54 kohta). Tuolla käsitteellä on katsottava tarkoitettavan taloudellista kokonaisuutta kyseessä olevan sopimuksen tarkoituksen kannalta, vaikka oikeudellisesti katsoen tämän taloudellisen kokonaisuuden muodostaakin useampi kuin yksi luonnollinen henkilö tai oikeushenkilö (asia 170/83, Hydrotherm Gerätebau, tuomio 12.7.1984, Kok., s. 2999, 11 kohta ja em. asia Akzo Nobel ym. v. komissio, tuomion 55 kohta).

- 37 Kun tällainen taloudellinen yksikkö rikkoo kilpailusääntöjä, sen asiana on yksilöllisen vastuun periaatteen mukaisesti vastata kyseisestä rikkomisesta (ks. vastaavasti asia C-49/92 P, komissio v. Anic Participazioni, tuomio 8.7.1999, Kok., s. I-4125, 145 kohta ja em. asia Akzo Nobel ym. v. komissio, tuomion 56 kohta).
- 38 Siitä, missä olosuhteissa oikeudelliselle henkilölle, joka ei ole syylistynyt kilpailusääntöjen rikkomiseen, voidaan kuitenkin määrätä seuraamus, on todettava unionin tuomioistuimen vakiintuneesta oikeuskäytännöstä seuraavan, että emoyhtiön voidaan katsoa olevan vastuussa tytäryhtiön toiminnasta muun muassa silloin, kun siitä huolimatta, että tytäryhtiö on erillinen oikeushenkilö, se ei päättä itsenäisesti markkinakäyttäytymisestään vaan noudattaa olennaisilta osin emoyhtiön sille antamia ohjeita, kun otetaan erityisesti huomioon taloudelliset, organisatoriset ja oikeudelliset yhteydet näiden kahden oikeudellisen yksikön välillä (em. asia Akzo Nobel ym. v. komissio, tuomion 58 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen ja yhdistetyt asiat C-628/10 P ja C-14/11 P, Alliance One International ja Standard Commercial Tobacco v. komissio ja komissio v. Alliance One International ym., tuomio 19.7.2012, 43 kohta).
- 39 Koska tällaisessa tapauksessa emoyhtiö ja sen tytäryhtiö kuuluvat samaan taloudelliseen kokonaisuuteen ja muodostavat näin ollen yhden ainoan EY 81 artiklassa tarkoitettua yrityksen, komissio voi osoittaa sakkojen määräämistä koskevan päätöksen emoyhtiölle ilman, että sillä olisi velvollisuutta osoittaa emoyhtiön itse osallistuneen rikkomiseen (ks. em. asia Akzo Nobel ym. v. komissio, tuomion 59 kohta ja em. yhdistetyt asiat Alliance One International ja Standard Commercial Tobacco v. komissio ja komissio v. Alliance One International ym., tuomion 44 kohta).
- 40 Unionin tuomioistuin on tässä yhteydessä täsmentänyt, että sellaisessa erityistapauksessa, jossa emoyhtiö omistaa kokonaan tai lähes kokonaan tytäryhtiönsä, joka on rikkonut unionin kilpailusääntöjä, on olemassa kumottavissa oleva oletama siitä, että emoyhtiö käyttää tosiasiallisesti ratkaisevaa vaikutusvaltaa tytäryhtiönsä nähden (jäljempänä ratkaisevan vaikutusvallan tosiasiallista käyttämistä koskeva oletama) (asia C-508/11 P, ENI v. komissio, tuomio 8.5.2013, 47 kohta; ks. myös vastaavasti em. asia Akzo Nobel ym. v. komissio, tuomio 60 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen; asia C-521/09 P, Elf Aquitaine v. komissio, tuomio 29.9.2011, Kok., s. I-8947, 56 ja 63 kohta sekä em. yhdistetyt asiat Alliance One International ja Standard Commercial Tobacco v. komissio ja komissio v. Alliance One International ym., tuomion 46 kohta).
- 41 Tällaisessa tilanteessa riittää, että komissio osoittaa emoyhtiön omistavan tytäryhtiön kokonaan tai lähes kokonaan, jotta se voi olettaa, että emoyhtiö käyttää ratkaisevaa määräysvaltaa kyseisen tytäryhtiön liiketoimintapolitiikkaan. Tämän perusteella komissio voi katsoa emoyhtiön olevan yhteisvastuussa tytäryhtiölleen määrätyn sakon maksamisesta, ellei tämä emoyhtiö, jonka asiana on kumota tämä oletama, esitä riittäviä todisteita sen osoittamiseksi, että sen tytäryhtiö toimii itsenäisesti markkinoilla (ks. vastaavasti em. asia Akzo Nobel ym. v. komissio, tuomion 61 kohta; em. asia Elf Aquitaine v. komissio, tuomion 57 ja 63 kohta; em. yhdistetyt asiat Alliance One International ja Standard Commercial Tobacco v. komissio ja komissio v. Alliance One International ym., tuomion 47 kohta ja em. asia ENI v. komissio, tuomion 47 kohta).
- 42 Tuo oikeuskäytäntö nojaa lähtökohtaan, jonka mukaan oikeudellisen yksikön voidaan katsoa olevan vastuussa toisen oikeudellisen yksikön menettelystä silloin, kun jälkimmäinen yksikkö ei päättä itsenäisesti markkinakäyttäytymisestään. Näin ollen sillä, että yksikkö, joka omistaa kokonaan tai lähes kokonaan toisen yksikön tai joka määrää täydellisesti tai lähes täydellisesti tuon toisen yksikön yhtiöosuuksista (jäljempänä kattoyksikkö), perustetaan oikeudellisesti pikemminkin säätiön kuin yhtiön muodossa, ei ole merkitystä.
- 43 Tästä seuraa – kuten julkisasiamies on ratkaisuehdotuksensa 36 ja 37 kohdassa huomauttanut –, että silloin, kun on kyse seuraamuksen määräämisestä EY 81 artiklan ja asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 2 kohdan nojalla siitä, että yritys on syylistynyt kilpailuoikeuden rikkomiseen,

on myöskin merkityksetöntä, harjoittavatko kaikki kyseisen yrityksen muodostavat oikeudelliset yksiköt omaa taloudellista toimintaa ja vastaavatko ne näin ollen erikseen tarkasteltuina tämän tuomion 36 kohdassa mainittua yrityksen käsitettä.

- 44 Seuraamuksen kannalta ainoa merkityksellinen seikka on se, että kaikki ne oikeudelliset yksiköt, joiden katsotaan olevan yhteisvastuussa kokonaan tai osittain saman sakon maksamisesta, muodostavat yhdessä sen yksikön kanssa, jonka on suoraan osoitettu osallistuneen kilpailusääntöjen rikkomiseen (jäljempänä rikkomiseen syyllistynyt yksikkö), yhden ainoan EY 81 artiklassa tarkoitettua yrityksen. Tämän tuomion 38–41 kohdassa mainitun oikeuskäytännön mukaan tältä osin on merkitystä juuri sillä, että kattoyksikkö käyttää tosiasiallisesti määräävää vaikutusvaltaa rikkomiseen syyllistyneessä yksikössä.
- 45 Edellä esitetystä ilmenee, että unionin yleinen tuomioistuin on tehnyt oikeudellisen virheen todetessaan yhtäältä valituksenalaisen tuomion 39 kohdassa, että yrityksen käsite on ymmärrettävä erillään käsitteestä, joka koskee kattoyksikön joutumista vastuuseen kilpailusääntöjen rikkomiseen syyllistyneen yksikkönsä menettelystä, ja toisaalta saman tuomion 42 kohdassa, ”että EY 81 artiklaa rikkoneen yrityksen emoyhtiölle ei voida määrätä seuraamusta EY 81 artiklan soveltamisesta tehdyllä päätöksellä, jos se ei itse ole yritys,” ja tarkastaessaan näin ollen saman tuomion 43–50 kohdassa, oliko komissio osoittanut, että Portielje oli erikseen tarkasteltuna EY 81 artiklassa tarkoitettu yritys.
- 46 Komission esittämä ensimmäinen valitusperuste on siis perusteltu ensisijaiselta osaltaan, ja se on näin ollen hyväksyttävä ilman, että unionin tuomioistuimen olisi tarpeen ottaa kantaa sen esittämään toissijaiseen osaan.
- 47 Tämä toteamus ei kuitenkaan voi yksinään johtaa valituksenalaisen tuomion kumoamiseen siltä osin kuin mainitussa tuomiossa otetaan kantaa Portieljen unionin yleisessä tuomioistuimessa nostamaan kanteeseen. Kuten saman tuomion 51–59 kohdasta ilmenee, unionin yleinen tuomioistuin on ylimääräisenä seikkana perustanut kantansa toteamukseen, jonka mukaan Portielje on ”esittänyt todisteita, jotka osoittavat, ettei se ole käyttänyt ratkaisevaa vaikutusvaltaa Gosseliniin tai ettei se ole edes kyennyt käyttämään tällaista vaikutusvaltaa,” ja kumonnut siten muun muassa edellä mainitussa asiassa Akzo Nobel ym. vastaan komissio annettuun tuomioon perustuvan oletaman. Näin ollen on tutkittava myös toinen valitusperuste.

Toinen valitusperuste, joka koskee ratkaisevan vaikutusvallan tosiasiallista käyttämistä koskevan oletaman kumoamista

Asianosaisten lausumat

- 48 Komissio väittää, että valituksenalaisen tuomion 51–59 kohdassa olevat unionin yleisen tuomioistuimen toteamukset, joiden mukaan Portielje on esittänyt todisteet, jotka osoittavat, ettei se ole käyttänyt ratkaisevaa vaikutusvaltaa Gosseliniin tai ettei se ole edes kyennyt käyttämään tällaista vaikutusvaltaa, perustuvat oikeudellisiin virheisiin ja/tai todisteiden huomioon ottamiseen ilmeisen vääristyneellä tavalla.
- 49 Ensimmäiseksi unionin yleinen tuomioistuin on komission mukaan ottanut valituksenalaisen tuomion 56 ja 57 kohdassa ilmeisen vääristyneellä tavalla huomioon todisteet, jotka koskevat Portieljen ja Gosselinin välisten henkilöyhteyksien luonnetta ja laajuutta. Se on väittänyt, että kyseiset yhteydet koskevat ”vain puolta” Portieljen hallituksen jäsenistä, ja antanut näin ollen ymmärtää, että kyseiset henkilöt eivät yhdessä voineet päättää Portieljen toimintapolitiikasta. Riidanalaisen päätöksen 46 ja 446 perustelukappaleesta, vastineen 11 ja 22–24 kohdasta, Portieljen vastauksen 6 kohdasta ja unionin yleiselle tuomioistuimelle toimitetuista Portieljen säännöistä kuitenkin ilmenee, että nuo henkilöyhteydet koskivat kolmea tärkeintä Portieljen hallituksen jäsentä, jotka yhdessä saattoivat määrittää Portieljen toimintapolitiikan ja muodostivat koko Gosselinin hallituksen.

- 50 Komissio väittää toiseksi unionin yleisen tuomioistuimen tehneen oikeudellisen virheen todetessaan valituksenalaisen tuomion 54 kohdassa, että koska Portielje ei ollut tehnyt mitään muodollista hallinnointia koskevaa päätöstä kyseisen ajanjakson aikana, jolloin kilpailusääntöjä on rikottu, se ei ole voinut käyttää ratkaisevaa vaikutusvaltaa Gosselinin toimintaan. Komissio myöntää tosin, että ratkaisevan vaikutusvallan tosiasiallista käyttämistä koskeva oletama voidaan kumota seikoilla, jotka osoittavat, että tytäryhtiö on menetellyt itsenäisesti. Unionin yleinen tuomioistuin on kuitenkin ottanut käyttöön säännön, jonka mukaan ratkaisevan vaikutusvallan käyttäminen ei ole mahdollista niin kauan kuin oikeushenkilö, jolla on täysi määräysvalta, ei ole tehnyt muodollista hallinnointia koskevaa päätöstä. Kyse on tuon olettaman ulottuvuutta koskevasta hyvin tärkeästä rajoituksesta, joka ei perustu oikeuskäytäntöön ja on virheellinen, ja näin on varsinkin, kun asianomaisten kahden oikeushenkilön välillä on olemassa merkittäviä henkilöyhteyksiä. Komissio korostaa tässä yhteydessä, että edellä mainitussa asiassa Akzo Nobel ym. vastaan komissio annettuun tuomioon perustuvassa oikeuskäytännössä nojaututaan taloudelliseen todellisuuteen eikä siinä aseteta mitään muodollista vaatimusta ratkaisevan vaikutusvallan käyttämiselle.
- 51 Komissio väittää kolmanneksi, että myös valituksenalaisen tuomion 55–57 kohtaan liittyy oikeudellisia virheitä. Kyseisen tuomion 55 kohta perustuu virheelliseen hypoteesiin, joka mukaan ratkaisevaa vaikutusvaltaa voidaan käyttää ainoastaan noudattamalla yhtiöoikeudessa säädettyjä muotovaatimuksia eli tässä tapauksessa Gosselinin osakkeenomistajien yhtiökokouksessa. Tässä näkökohdassa ei oteta huomioon Gosselinin ja Portieljen toisiinsa liittäviä henkilöyhteyksiä, se on osoitus liiallisesta formalismista, eikä se sovi yhteen taloudellisen yrityksen käsitteen toiminnallisen luonteen kanssa.
- 52 Komissio toteaa erityisesti henkilöyhteyksistä, ettei niiden unionin yleisen tuomioistuimen valituksenalaisen tuomion 56 kohdassa esiin tuomien kolmen seikan perusteella, kun niitä tarkastellaan sellaisinaan, voida päätellä, ettei Portielje muodostanut taloudellista kokonaisuutta Gosselinin kanssa. Komissio huomauttaa tässä yhteydessä, että nuo henkilöyhteydet koskivat henkilöitä, jotka muodostavat yhdessä koko Gosselinin hallituksen ja joilla on samanaikaisesti Portieljen hallituksen äänenemmistö. Samoin mainitun tuomion 57 kohdassa esitetyt seikat ovat oikeudellisesti virheellisiä, eivätkä ne vaikuta päätelmään, jonka mukaan Gosselinin voidaan katsoa noudattavan Portieljen toiveita.
- 53 Komissio väittää lopuksi, että unionin tuomioistuimella on käytettävinaan kaikki tarvittavat seikat, jotta se voi ratkaista asian itse lopullisesti ja hylätä Portieljen unionin yleisessä tuomioistuimessa nostaman kanteen.
- 54 Portielje väittää kumonneensa edellä mainitussa asiassa Akzo Nobel ym. vastaan komissio annettuun tuomioon perustuvan ratkaisevan vaikutusvallan tosiasiallista käyttämistä koskevan olettaman.
- 55 Ratkaisevan vaikutusvallan tosiasiallisesta käyttämisestä Portielje on sitä mieltä, että kun otetaan huomioon se, ettei kyseisen ajanjakson aikana, jolloin kilpailusääntöjä on rikottu, järjestetty sen hallituksen kokousta, se, ettei tuon saman ajanjakson aikana pidetty osakkeenomistajien yhtiökokousta, ja se, ettei Gosselinin hallituksen kokoonpanoon ollut vaikutettu, se on osoittanut, ettei se ole tosiasiaassa käyttänyt ratkaisevaa vaikutusvaltaa jälkimmäiseen. Komission väitteitä ei sen mukaan voida hyväksyä. Nämä väitteet johtaisivat yhtäältä siihen, että olettamaa ei voitaisi kumota, mikä olisi ristiriidassa muun muassa sillä oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin olevan oikeuden kanssa. Nämä väitteet ovat toisaalta ristiriidassa yhtiöitä ja oikeushenkilöitä koskevan oikeuden perusperiaatteiden kanssa. Oikeudellinen yksikkö, kuten säätiö, on näet olemassa ainoastaan sääntömääräisten elintensä kautta.
- 56 Portielje huomauttaa henkilöyhteyksistä, että ne ovat merkityksellisiä ainoastaan silloin, kun ne ovat ilmaus siitä mahdollisuudesta, että emoyhtiö vaikuttaa tytäryhtiönsä toimintapolitiikkaan. Näin on silloin, kun emoyhtiö on nimittänyt hallituksen jäseniä tytäryhtiönsä hallitukseen käyttääkseen siellä vaikutusvaltaa. Näin ei kuitenkaan ole käsiteltävässä tapauksessa. Portieljea ei myöskään ole perustettu käyttämään minkäänlaista määräysvaltaa Gosseliniin.

57 Komission puolustama näkemys on Portieljen mielestä lisäksi ristiriidassa yhtiöoikeuden, jonka mukaan Portieljen ei voida katsoa olevan vastuussa menettelystä, jonka kolme sen hallituksen jäsentä ovat omaksuneet yhtiön elinten ulkopuolelle, kahden peruseriaatteen kanssa. Yhtäältä siis yhtiön hallituksen jäsenillä ei ole henkilökohtaista toimivaltaa. Gosselin ja Portielje toimivat ainoastaan elintensä kautta, ja pelkästään niiden hallituksilla on kollegiona yleiset hallintovaltuudet. Toisaalta hallituksen jäsenet voivat käyttää valtuuksiaan ainoastaan toimivaltansa rajoissa ja yhtiönsä edun mukaisesti, joten toimivallan väärin käyttämisestä seuraa yleensä mitättömyys. Tämän perusteella ei ole mielivaltaista katsoa, että Gosselinin kolme hallituksen jäsentä ovat pelkästään toimineet Gosselinin hallituksen jäseninä eivätkä Portieljen edustajina.

Unionin tuomioistuimen arviointi asiasta

58 Alustavasti on huomautettava, että ensimmäisen valitusperusteen arvioinnista seuraa unionin yleisen tuomioistuimen katsoen virheellisesti, ettei komissiolla ollut perusteita soveltaa ratkaisevan vaikutusvallan tosiasiallista käyttämistä koskevaa olettaa päätelläkseen siitä, että Portielje ja Gosselin muodostivat 1.1.2002 ja 18.9.2002 välisen ajanjakson aikana yhden ainoan EY 81 artiklassa tarkoitetun yrityksen. Unionin tuomioistuinta pyydetään siis nyt käsiteltävässä valitusperusteessa ottamaan kantaa ainoastaan siihen, onko unionin yleinen tuomioistuin tehnyt oikeudellisen virheen katsoessaan, että Portielje oli esittänyt todisteet, joilla kyseinen oletama voitiin kumota.

59 Tässä yhteydessä on korostettava, että kysymys siitä, onko unionin yleinen tuomioistuin soveltanut asianmukaisia oikeudellisia perusteita arvioidessaan tosiseikkoja ja todisteita, on oikeuskysymys, jonka unionin tuomioistuin voi tutkia muutoksenhaun yhteydessä (ks. vastaavasti asia C-109/10 P, Solvay v. komissio, tuomio 25.10.2011, Kok., s. I-10329, 51 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen). Juuri tällainen on se kysymys, jonka komissio esittää unionin tuomioistuimelle toisen valitusperusteensa toisessa ja kolmannessa osassa, jotka koskevat valituksenalaisen tuomion 54 ja 55–57 kohtaa.

60 Kuten ensimmäisen valitusperusteen arvioinnista seuraa, sen määrittämiseksi, päättääkö rikkomiseen syyllistynyt yksikkö itsenäisesti markkinakäyttäytymisestään, on otettava huomioon tämän yksikön sen kattoyksikköön yhdistäviä taloudellisia, organisatorisia ja oikeudellisia yhteyksiä koskevat kaikki merkitykselliset seikat, jotka voivat vaihdella tapauksen mukaan ja joita ei näin ollen voida luetella tyhjentävästi (ks. vastaavasti em. asia Akzo Nobel ym. v. komissio, tuomion 73 ja 74 kohta; em. asia Elf Aquitaine v. komissio, tuomion 58 kohta ja em. yhdistetyt asiat Alliance One International ja Standard Commercial Tobacco v. komissio ja komissio v. Alliance One International ym., tuomion 45 kohta).

61 Käsiteltävässä asiassa unionin yleinen tuomioistuin on valituksenalaisen tuomion 54 kohdassa huomauttanut, että Gosselin sai säätiön todistukset vasta 11.12.2002, että Portieljen sääntöjen 5.2 kohdassa sallitaan myös kirjallinen päätöksenteko ja että Portieljen mukaan – mitä komissio ei unionin yleisen tuomioistuimen mukaan ole kiistänyt – ennen 5.11.2004 pidettyä kokousta näin oli tehty vain kerran eli 10.3.2003 vuoden 2002 toimintakertomuksen laatimiseksi. Se päätteli tämän perusteella olevan asianmukaista todeta, että Portielje on toiminut sääntöjensä mukaisesti ja että kirjalliseen menettelyyn 10.3.2003 oli ryhdytty ja ensimmäinen muodollinen kokous 5.11.2004 oli pidetty kilpailusääntöjen rikkomisen päättymisen jälkeen. Se päätteli samassa 54 kohdassa, että ”pelkästään tällä perusteella on poissuljettua, että Portielje olisi käyttänyt ratkaisevaa vaikutusvaltaa tytäryhtiönsä toimintaan”.

62 Unionin yleinen tuomioistuin on kuitenkin todennut vielä valituksenalaisen tuomion 55 kohdassa, että koska Portieljen toiminta muodostuu yksinomaan kyseisiin osakkeisiin perustuvien äänioikeuksien käyttämisestä Gosselinin osakkeenomistajien yhtiökokouksessa, ”Portieljen ainoa mahdollisuus vaikuttaa Gosselinin politiikkaan olisi – ollut käyttää näitä äänioikeuksia sen yhtiökokouksessa”. Se on kuitenkin todennut olleen näytetyn, että kyseisen ajanjakson aikana, jolloin kilpailusääntöjä on rikottu, eli 1.1.2002–18.9.2002 ei ollut pidetty yhtään Gosselinin osakkeenomistajien yhtiökokousta.

Tämän jälkeen se on huomauttanut mainitun tuomion 56 kohdassa, että Portielje ei ollut saman ajanjakson aikana muuttanut Gosselinin hallituksen kokoonpanoa, ja korosti tässä yhteydessä, että ”Gosselinin hallituksen jäsenet olivat jo tässä hallituksessa ennen kuin Portielje sai Gosselinin osakkeet hallinnoitavikseen” ja että ”tämä aikajärjestys osoittaa, ettei näiden henkilöiden mukanaolo hallituksessa ole ilmaus Portieljen vaikutusvallasta”.

- 63 Unionin yleinen tuomioistuin on lopuksi todennut saman tuomion 57 kohdassa, että asiassa oli hylättävä väite, jonka mukaan kolme henkilöä, jotka muodostavat Gosselinin hallituksen mutta edustavat vain puolta Portieljen hallituksesta, käyttävät määräysvaltaa Gosseliniin – eivät sen hallituksen jäseninä vaan – ”sitä kautta, että Portielje käyttää vaikutusvaltaa Gosselinin yhtiökokouksessa”, ja huomauttanut tästä, että ”se, että hallitusten jäsenet ovat osittain samoja, ei voi mitenkään merkitä sitä, että kaikki yritykset, joissa nämä kolme Gosselinin hallituksen jäsentä ovat niin ikään edustettuina tässä ominaisuudessa, pitäisi katsoa tästä syystä Gosselinin emoyhtiöiksi”. Se on korostanut myös samassa 57 kohdassa, että esillä olevassa asiassa ”Gosselinin kolme hallituksen jäsentä omistivat osaltaan Portieljen, joka oli vain väline omistusoikeuksien käyttämiseksi”, ja että ”vaikka oletettaisiin, että nämä kolme henkilöä eivät ole toimineet vain Gosselinin hallituksen jäseninä, olisi todennäköisempää, että he ovat toimineet omassa intressissään”.
- 64 Unionin yleinen tuomioistuin on näiden seikkojen perusteella päättänyt valituksenalaisen tuomion 58 kohdassa, että ”Portielje on esittänyt todisteita, jotka osoittavat, ettei se ole käyttänyt ratkaisevaa vaikutusvaltaa Gosseliniin tai ettei se ole edes kyennyt käyttämään tällaista vaikutusvaltaa”, ja että Portielje oli näin onnistunut kumoamaan ratkaisevan vaikutusvallan tosiasiallista käyttämistä koskevan olettaman, joka perustuu muun muassa edellä mainitussa asiassa Akzo Nobel ym. vastaan komissio annettuun tuomioon.
- 65 Edellä esitetystä ilmenee ensinnäkin unionin yleisen tuomioistuimen katsoneen valituksenalaisen tuomion 54 kohdassa, että se, että kattoyksikkö ei ollut tehnyt muodollista hallinnointia koskevaa päätöstä sen ajanjakson aikana, jonka osalta sen katsotaan olevan yhteisvastuussa sakon maksamisesta, riittää yksinään kumoamaan ratkaisevan vaikutusvallan tosiasiallista käyttämistä koskevan olettaman. Se on siis katsonut, että se, että kattoyksikkö käyttää tosiasiallisesti ratkaisevaa vaikutusvaltaa rikkomiseen syylistyneeseen yksikköön, on mahdollista ainoastaan siten, että tuo ensiksi mainittu yksikkö tekee hallinnointia koskevia päätöksiä yhtiöoikeudessa säädettyjä muotovaatimuksia noudattaen.
- 66 Unionin yleinen tuomioistuin on näin todetessaan tehnyt oikeudellisen virheen. Unionin tuomioistuimen vakiintuneesta oikeuskäytännöstä, joka on palautettu mieliin tämän tuomion 60 kohdassa, näet ilmenee, että sen määrittämiseksi, päättääkö rikkomiseen syylistynyt yksikkö itsenäisesti markkinakäyttäytymisestään, on otettava huomioon tämän yksikön sen kattoyksikköön yhdistäviä taloudellisia, organisatorisia ja oikeudellisia yhteyksiä koskevat kaikki merkitykselliset seikat ja otettava näin huomioon taloudellinen todellisuus. Pelkästään se, ettei kattoyksikkö ole tehnyt hallinnointia koskevaa päätöstä yhtiöoikeudessa säädettyjä muotovaatimuksia noudattaen, ei siis voi olla tässä yhteydessä riittävää.
- 67 Toiseksi unionin yleisen tuomioistuimen valituksenalaisen tuomion 55–57 kohdassa tekemään arviointiin liittyy sama oikeudellinen virhe. Tämän tuomion 62 ja 63 kohdassa mainituista seikoista näet ilmenee, että unionin yleinen tuomioistuin on pelkästään yhtiöoikeuden valossa tehdyn arvioinnin perusteella katsonut, että ratkaisevan vaikutusvallan tosiasiallista käyttämistä koskeva olettaja oli kumottu, ottamatta ennen kyseisen päätelmän tekemistä huomioon kaikkia Portieljen Gosseliniin yhdistäviä taloudellisia, organisatorisia ja oikeudellisia yhteyksiä koskevia merkityksellisiä seikkoja. Vaikka unionin yleinen tuomioistuin näyttää erityisesti 57 kohdassa kiinnostuneen Portieljen ja Gosselinin välisistä henkilöyhteyksistä, kyseisen kohdan sanamuodosta kuitenkin seuraa, että unionin yleinen tuomioistuin on tyytynyt tarkastelemaan näitä yhteyksiä pelkästään yhtiöoikeuden kannalta. Unionin yleisen tuomioistuimen kyseisissä 55–57 kohdassa tai saman tuomion muissa kohdissa noudattama päättely ei sisällä siis mitään seikkaa, joka osoittaisi sen ottaneen huomioon muita

seikkoja perustellakseen päätelmänsä, jonka mukaan Portielje oli onnistunut kumoamaan mainitun oletaman osoittamalla, että Gosselin oli päättänyt liiketoimintapolitiikastaan itsenäisesti kyseessä olevan ajanjakson aikana.

- 68 Unionin yleinen tuomioistuin ei ole näin tehdessään noudattanut myöskään tämän tuomion 60 kohdassa mainittua oikeuskäytäntöä, eikä se ole ottanut huomioon etenkin sitä – kuten julkisasiamies on ratkaisuehdotuksensa 74 kohdassa huomauttanut –, että rikkomiseen syyllistyneen yksikön ja sen kattoyksikön muodostaman taloudellisen kokonaisuuden olemassaolon toteaminen ei välttämättä edellytä sitä, että sääntömääräiset elimet tekevät muodollisia päätöksiä, ja että kyseinen kokonaisuus voi sitä vastoin syntyä myös epämuodollisesti muun muassa tällaisen taloudellisen kokonaisuuden muodostavien oikeudellisten yksikköjen välillä olevien henkilöyhteyksien kautta.
- 69 Toisen valitusperusteen toinen ja kolmas osa ovat näin ollen perusteltuja, eikä kyseisen valitusperusteen ensimmäistä osaa, jossa komissio vetoaa todisteiden huomioon ottamiseen vääristyneellä tavalla, ole tarpeen tutkia.
- 70 Tätä toteamusta ei voida kyseenalaistaa sillä Portieljen väitteellä, jonka mukaan lähestymistapa, jossa edellytetään ottamaan huomioon muita kuin yhtiöoikeuteen perustuvia seikkoja, johtaisi siihen, ettei ratkaisevan vaikutusvallan tosiasiallista käyttämistä koskevaa oletamaa voida kumota.
- 71 Unionin tuomioistuimen oikeuskäytännön mukaan näet oletama pysyy hyväksyttävissä rajoissa niin kauan, kuin se on oikeasuhteinen legitiimiin päämääräänsä nähden, on olemassa mahdollisuus esittää vastanäyttöä ja puolustautumisoikeudet taataan. Se, että oletaman kumoamiseksi tarvittavan vastanäytön esittäminen on vaikeata, tai pelkästään se, ettei tietty yksikkö tietyssä tapauksessa esitä todisteita, joilla oletama voidaan kumota, ei sellaisenaan merkitse sitä, ettei oletamaa voitaisi kumota, varsinkin, kun ne yksiköt, joita vastaan oletamaa sovelletaan, ovat parhaassa asemassa löytämään kyseisen näytön oman toimintansa piiristä, mikä pätee myös kyseiseen oletamaan (ks. em. asia Elf Aquitaine v. komissio, tuomion 62, 66 ja 70 kohta).
- 72 Ei ole siis mahdollista todeta, että Euroopan unionin perusoikeuskirjan 47 artiklaa tai Roomassa 4.11.1950 allekirjoitetun, ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehdyn yleissopimuksen 6 artiklaa olisi rikottu.
- 73 Koska valitusperusteet ovat perusteltuja, valitus on hyväksyttävä ja valituksenalaisen tuomion tuomiolauselman 4 ja 6 kohta, joissa unionin yleinen tuomioistuin kumosi riidanalaisen päätöksen, sellaisena kuin se on muutettuna, Portieljea koskevilta osin ja velvoitti komission korvaamaan asiassa T-209/08 aiheutuneet oikeudenkäyntikulut, on kumottava.

Unionin yleisessä tuomioistuimessa nostettu kanne

- 74 Euroopan unionin tuomioistuimen perussäännön 61 artiklan ensimmäisen kohdan toisen virkkeen mukaan unionin tuomioistuin voi silloin, kun valitus hyväksytään ja kun unionin yleisen tuomioistuimen ratkaisu kumotaan, ratkaista asian lopullisesti itse, jos asia on ratkaisukelpoinen. Unionin tuomioistuin katsoo, että näin on nyt käsiteltävässä asiassa.
- 75 Kuten tämän tuomion 19 kohdasta ilmenee, Portielje on esittänyt unionin yleisessä tuomioistuimessa viisi kanneperustetta, joista ensimmäisen ensisijaisesti ja neljä muuta toissijaisesti, ja korostanut tässä yhteydessä, että se voi joutua vastuuseen kilpailusääntöjen rikkomisesta, johon Gosselin on syyllistynyt, ainoastaan, jos Gosselin on itse syyllistynyt EY 81 artiklan rikkomiseen.

Ensimmäinen kanneperuste

- 76 Portielje väittää kanteensa ensimmäisessä kanneperusteessa, ettei se harjoita taloudellista toimintaa, joten sitä ei voida luonnehtia EY 81 artiklan 1 kohdassa ja asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 2 kohdassa tarkoitetuksi yritykseksi. Tämän perusteella siihen ei voida soveltaa unionin oikeuden kilpailusääntöjä, eikä komissio olisi voinut näitä määräyksiä ja säännöksiä rikkomatta katsoa sen olevan vastuussa rikkomisesta, johon Gosselin oli syylistynyt.
- 77 Tässä yhteydessä on riittävää huomauttaa ensimmäisen valitusperusteen arvioinnista seuraavan, ettei tämä unionin yleisessä tuomioistuimessa esitetty ensimmäinen kanneperuste ole perusteltu.

Toinen kanneperuste

- 78 Portielje väittää kanteensa toisessa kanneperusteessa osoittaneensa, ettei se ole käyttänyt mitään ratkaisevaa vaikutusvaltaa Gosselinin liiketoimintapolitiikkaan tai strategiseen politiikkaan. Koska komissio on ollut riidanalaisessa päätöksessä asiasta eri mieltä, se on rikkonut EY 81 artiklan 1 kohtaa ja asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 2 kohtaa.
- 79 Komission mielestä kyseinen kanneperuste on perusteeton.
- 80 Alustavasti on huomautettava, että kuten riidanalaisesta päätöksestä ilmenee, Gosselinin yhtiöosuudet olivat lähes kokonaisuudessaan 1.1.2002–18.9.2002 Portieljen määräysvallassa, ja komissio saattoi näin ollen perustellusti olettaa, kuten ensimmäisen valitusperusteen arvioinnista ilmenee, että Portielje on tosiasiaassa käyttänyt ratkaisevaa vaikutusvaltaa Gosselinin liiketoimintapolitiikkaan kyseisen ajanjakson aikana, ja että Portielje ja Gosselin muodostivat siis kyseisen ajanjakson aikana yhden ainoan EY 81 artiklassa tarkoitetun yrityksen. Portieljen tehtävänä oli siis kyseisen olettaman kumoamiseksi esittää kaikki seikat, joilla voidaan osoittaa, että Gosselinin markkinakäyttäytyminen on mainitun ajanjakson aikana ollut itsenäistä.
- 81 Portielje on käsiteltävässä asiassa vedonnut unionin yleisessä tuomioistuimessa ensimmäiseksi siihen, että sen johto kokoontui ensimmäistä kertaa vasta rikkomisen päättymisen jälkeen. Se korostaa toiseksi, että sen ainoana toimintana oli käyttää kyseisiin osakkeisiin liittyviä äänioikeuksia Gosselinin osakkeenomistajien yhtiökokouksessa, kun taas Belgian yhtiöoikeuden mukaan yhtiön hallitus, ei osakkeenomistajien yhtiökokous, on vastuussa kyseisen yhtiön johtamisesta, ja että kyseisen ajanjakson aikana ei missään tapauksessa ole järjestetty mitään Gosselinin osakkeenomistajien yhtiökokousta. Kolmanneksi Portielje ei ole voinut vaikuttaa mitenkään Gosselinin hallituksen kokoonpanoon, koska hallitus oli jo muodostettu ennen 1.1.2002 eikä sen kokoonpanoa ole muutettu kyseisen ajanjakson aikana. Se päättelee tämän perusteella, että sen oli konkreettisesti mahdotonta käyttää pienintäkään vaikutusvaltaa Gosseliniin.
- 82 Portielje toteaa vielä vastauksessaan, että säätiön todistukset annettiin vasta 11.12.2002, että Portieljen hallitus muodostuu kuudesta henkilöstä, joista vain puolet istuu myös Gosselinin hallituksessa, että ainoastaan Portieljen hallituksella – eikä sääntömääräisten elinten ulkopuolella toimivilla hallituksen jäsenillä – on hallinnointivaltaa, ja että se teki ensimmäisen päätöksensä kirjallisesti mutta samalla tavalla vasta rikkomisen päättymisen jälkeen.
- 83 Tästä on aluksi todettava, että kuten toisen valitusperusteen arvioinnista seuraa, tällaiset seikat eivät yksinään ole lähtökohtaisesti ja erityisiä olosuhteita lukuun ottamatta riittäviä osoittamaan, että ratkaisevan vaikutusvallan tosiasiallista käyttämistä koskeva oletama on kumottu.
- 84 Tämän jälkeen on huomautettava komission tuoneen esiin riidanalaisen päätöksen 451 perustelukappaleessa, että Portielje oli vahvistanut, että ”sen tarkoituksena on haltijaosakkeiden hankkiminen haltijatodistusten liikkeeseen laskemista vastaan, näin hankittujen osakkeiden

hallinnointi, kaikkien osakkeisiin liittyvien oikeuksien käyttäminen, kuten kaikkien mahdollisten korvausten periminen ja äänioikeuden käyttäminen, sekä kaikkien muiden toimien suorittaminen, jotka liittyvät sanan laajimmassa mahdollisessa merkityksessä edellä esitettyyn tai jotka voivat vaikuttaa siihen”, ja riidanalaisen päätöksen 452 perustelukappaleessa, että Portielje ”ei kiistä sitä, etteikö sen tavoitteena olisi varmistaa Gosselinin ja muiden tytäryhtiöiden yhdenmukaista hallinnointia”.

- 85 Lisäksi Portieljen säännöistä sekä riidanalaisen päätöksen 46, 446 ja 452 perustelukappaleesta ilmenee, että kyseisen ajanjakson aikana samat henkilöt toimivat Portieljen ja Gosselinin johdossa, minkä Portielje on myöntänyt vastauksessaan väitetiedoksiantoon. Kolme henkilöä, joilla on äänienemmistö Portieljen hallituksessa – jossa päätökset tehdään tavallisesti yksinkertaisella enemmistöllä – muodostivat samaan aikaan kolmesta koko Gosselinin hallituksen.
- 86 Lopuksi on todettava, ettei Portielje esitä tämän tuomion 81 ja 82 kohdassa mainittujen muodollisten seikkojen lisäksi mitään sellaista konkreettista seikkaa, joka osoittaisi, että huolimatta tästä eturistiriidasta, joka seurasi etenkin näistä erityisen vahvoista henkilöyhteyksistä ja Portieljen tavoittelemasta päämäärästä, Gosselin käyttäytyi markkinoilla itsenäisesti tarkasteltavan ajanjakson aikana.
- 87 Edellä esitetystä seuraa, ettei unionin yleisessä tuomioistuimessa esitetty toinen kanneperuste voi menestyä.

Kolmas kanneperuste

- 88 Portielje väittää kanteensa kolmannessa kanneperusteessa, että komissio on rikkonut EY 81 artiklaa kahdella tavalla. Ensinnäkään komissio ei ole sen mukaan osoittanut, että Gosselinin syyksi luettavat menettelyt voidaan luonnehtia EY 81 artiklassa tarkoitetuiksi tuntuviksi kilpailunrajoituksiksi. Toiseksi komissio ei ole myöskään osoittanut, että sopimus, johon Gosselin osallistui, oli omiaan vaikuttamaan tuntuvasti jäsenvaltioiden väliseen kauppaan. Se, että kyseiset palvelut ovat kansainvälisiä muuttopalveluja, ei ole tältä osin riittävää, ja komissio on virheellisesti viitannut kauppaan kohdistuvaa vaikutusta koskevien suuntaviivojen 53 kohdassa vahvistettuihin liikevaihtoa ja markkinaosuutta koskeviin raja-arvoihin, etenkin, koska se ei ole sopimuksen luonteen kannalta perusteltua ja koska komissio on jättänyt määrittelemättä merkitykselliset markkinat.
- 89 Komissio pitää tätä kanneperustetta perusteettomana.
- 90 Alustavasti on huomautettava, että Gosselinin on katsottu olevan vastuussa kyseisestä rikkomisesta vasta 31.1.1992 lukien ja että etenkin riidanalaisen päätöksen 307 perustelukappaleesta ilmenee, että sen on katsottu olevan vastuussa komission toteen näyttämän yhtenä kokonaisuutena pidettävän jatkettun rikkomisen yhteydessä ainoastaan provisiosopimuksesta ja peitetarjoussopimuksesta muttei hintasopimuksesta, jota ei ollut pantu enää täytäntöön sellaisena kuin se oli tehty kartellissa alkujaan, silloin, kun se liittyi kartelliin.
- 91 Portieljen väitteistä on ensimmäiseksi huomautettava, että komissio on riidanalaisessa päätöksessä arvioinut kilpailunrajoituksen olemassaoloa riidanalaisen päätöksen 346–370 perustelukappaleessa. Se on muun muassa todennut 349 perustelukappaleessa, että ”hintasopimuksen, provisiosopimuksen ja peitetarjoussopimuksen kohteena oli vahvistaa kansainvälisten muuttopalvelujen tarjonnalle Belgiassa korkea hintataso ja ylläpitää se sekä jakaa kyseiset markkinat”.
- 92 Komissio on erityisesti provisiosopimuksesta todennut mainitun päätöksen 351–357 perustelukappaleessa, että muun muassa kunkin konkreettisen tapauksen olosuhteiden mukaan provisiot johtivat kyseisten palvelujen hintojen suoraan tai välilliseen vahvistamiseen, tarjousten jättämismenettelyjen manipulointiin tai asiakkaiden jakamiseen, ja niistä seurasi, että kyseisistä palveluista pyydetty hinta oli korkeampi kuin se hinta, jota olisi pyydetty kilpailutilanteessa. Se on

todennut peitetarjous sopimuksesta saman päätöksen 358–360 perustelukappaleessa, että kyseinen sopimus perustui tarjousten jättämismenettelyn manipulointiin, jolla rajoitettiin asiakkaan valinnanmahdollisuutta ja jonka johdosta hinta oli korkeampi kuin se hinta, jota olisi pyydetty kilpailutilanteessa.

- 93 Komissio katsoi riidanalaisen päätöksen 361–365 perustelukappaleessa, että sekä hintojen suora ja välillinen vahvistaminen että markkinoiden ja asiakkaiden jakaminen ovat jo luonteeltaan kilpailua rajoittavia EY 81 artiklassa tarkoitettulla tavalla ja että tarjousten jättämismenettelyn manipulointi oli niin ikään tällainen rajoitus. Se päätteli kyseisen päätöksen 366 perustelukappaleessa, että ”tuon sopimuskokonaisuuden tarkoituksena on rajoittaa kilpailua EY 81 artiklassa tarkoitettulla tavalla”.
- 94 Lisäksi kannekirjelmässään unionin yleisessä tuomioistuimessa Portielje ”myöntää, että Gosselin on saanut tai maksanut provisioita määrättyjen kansainvälisten muuttojen yhteydessä ja että se on pyytänyt tai antanut peitetarjouksia määrättyjen muiden kansainvälisten muuttojen yhteydessä”. Portielje ei siis kiistä Gosselinin osallistuneen provisio- ja peitetarjous sopimuksiin. Se väittää pelkästään, ettei niitä voida hintasopimuksen tavoin luonnehtia EY 81 artiklassa tarkoitetuiksi tuntuiksi kilpailunrajoituksiksi, koska Gosselinin osalta provisioiden saamiseen tai perimiseen taikka peitetarjousten pyytämiseen tai antamiseen ei liity mitään asiakkaiden jakamista tai hintasopimusta.
- 95 On kuitenkin todettava aluksi, että sopimusten, joihin Gosselin on osallistunut, tarkoituksena oli jo luonteeltaan se – kuten komissio on perustellusti osoittanut riidanalaisessa päätöksessä –, että kyseisten muuttopalvelujen hinnat vahvistetaan keinotekoisesti korkeiksi ja että asiakkaat jaetaan kyseisten palvelujen osalta. Ne ovat siis tavallisen kilpailun moitteettoman sujumisen kannalta erityisen haitallisia salaisen yhteistyön muotoja. Se, että Gosselinin mukaan tilanne ei ollut tällainen, kuten myös se, että Gosselin ei ole osallistunut hintasopimukseen, ei ole tältä osin merkityksellistä, eikä sillä voida näin ollen osoittaa, että komissio on tehnyt virheen luonnehtiessaan provisio- ja peitetarjous sopimukset sopimuksiksi, joiden tarkoituksena on rajoittaa kilpailua tuntuvasti EY 81 artiklassa tarkoitettulla tavalla.
- 96 Väite, jonka mukaan komissiolla ei olisi ollut perusteita saattaa Gosselinia vastuuseen asiakkaiden jakamista koskevista sopimuksista ja hintasopimuksista, perustuu lähtökohtaan, jonka mukaan provisio- ja peitetarjous sopimuksia, joiden osalta on selvää, että Gosselin on osallistunut niihin, ei voitaisi luonnehtia asiakkaiden jakamista koskeviksi sopimuksiksi tai hintasopimuksiksi. Tämän tuomion edellisestä kohdasta kuitenkin seuraa, että tällainen lähtökohta on virheellinen. Mainittu väite on siis hylättävä.
- 97 Lopuksi unionin tuomioistuimen vakiintuneesta oikeuskäytännöstä seuraa, että EY 81 artiklan 1 kohtaa sovellettaessa sopimuksen konkreettisten vaikutusten huomioon ottaminen on tarpeetonta, kun on ilmeistä, että sopimuksen tarkoituksena on estää, rajoittaa tai vääristää kilpailua yhteismarkkinoilla (yhdistetyt asiat 56/64 ja 58/64 Consten ja Grundig v. komissio, tuomio 13.7.1966, Kok., s. 429 ja 496, Kok. Ep. I, s. 275 sekä em. yhdistetyt asiat Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomion 261 kohta).
- 98 Näin ollen se, että provisio- ja peitetarjous sopimukset eivät olisi johtaneet kilpailun tuntuvaan rajoittumiseen etenkin tavalla, jolla Gosselin pani ne täytäntöön, ei voi – vaikka tämä näytettäisiin toteen – johtaa riidanalaisen päätöksen lainvastaisuuteen, koska komissio on perustellusti katsonut, että mainittujen sopimusten tarkoituksena oli rajoittaa kilpailua tuntuvasti EY 81 artiklan 1 kohdassa tarkoitettulla tavalla, kuten unionin tuomioistuin on tämän tuomion 95 kohdassa todennut.
- 99 Toiseksi on palautettava mieliin, että unionin tuomioistuimen oikeuskäytännön mukaan on niin, että jotta päätös, sopimus tai menettelytapa on omiaan vaikuttamaan jäsenvaltioiden väliseen kauppaan, on oltava nähtävissä riittävän todennäköisesti ja kaikkien asiaan vaikuttavien oikeudellisten seikkojen ja tosiseikkojen perusteella, että sillä voi tosiasiallisesti tai mahdollisesti olla suoraa tai välillistä vaikutusta jäsenvaltioiden väliseen kauppaan tavalla, joka voisi haitata jäsenvaltioiden välisten yhtenäismarkkinoiden toteuttamista. Tämän lisäksi vaaditaan, ettei tämä vaikutus ole vähäistä (asia

C-238/05, Asnef-Equifax ja Administración del Estado, tuomio 23.11.2006, Kok., s. I-11125, 34 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen ja yhdistetyt asiat C-125/07 P, C-133/07 P, C-135/07 P ja C-137/07 P, Erste Group Bank ym. v. komissio, tuomio 24.9.2009, Kok., s. I-8681, 36 kohta).

- 100 Unionin tuomioistuimien on siis jo todennut, että yhteistoimintajärjestely, joka ulottuu yhden jäsenvaltion koko alueelle, on jo luonteeltaan sellainen, että se lujittaa kansallista markkinoiden eristämistä ja haittaa näin EUT-sopimuksessa tavoiteltua taloudellista vuorovaikutusta ja on näin ollen omiaan vaikuttamaan jäsenvaltioiden väliseen kauppaan EY 81 artiklan 1 kohdassa tarkoitettulla tavalla (ks. vastaavasti asia C-35/99, Arduino, tuomio 19.2.2002, Kok., s. I-1529, 33 kohta; em. asia Asnef-Equifax ja Administración del Estado, tuomion 37 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen ja em. yhdistetyt asiat Erste Group Bank ym. v. komissio, tuomio 24.9.2009, 38 kohta), ja että se, että kyseessä olevat palvelut ovat rajat ylittäviä, on merkityksellinen seikka arvioitaessa sitä, vaikutetaanko jäsenvaltioiden väliseen kauppaan mainitussa määräyksessä tarkoitettulla tavalla (ks. analogisesti asia 311/85, Vereniging van Vlaamse Reiskantoren, tuomio 1.10.1987, Kok., s. 3801, Kok. Ep. IX, s. 189, 18 ja 21 kohta).
- 101 Merkityksellisten markkinoiden määritelmällä pyritään lisäksi EY 81 artiklan 1 kohtaa sovellettaessa ainoastaan määrittämään, onko kyseinen sopimus omiaan vaikuttamaan jäsenvaltioiden väliseen kauppaan ja onko sen tarkoituksena estää, rajoittaa tai vääristää kilpailua yhteismarkkinoilla tai onko sillä tällainen vaikutus (asia C-111/04 P, Adriatica di Navigazione v. komissio, määräys 16.2.2006, 31 kohta).
- 102 Käsiteltävässä asiassa komissio on riidanalaisen päätöksen 372 ja 373 perustelukappaleessa päättellyt, että kyseiset sopimukset olivat ”omiaan vaikuttamaan huomattavasti jäsenvaltioiden väliseen kauppaan”, kun otetaan huomioon etenkin se, että kyseiset palvelut olivat rajat ylittäviä ja että ”kyseisten muuttoyhtiöiden yhteenlaskettu markkinaosuus ylittää viisi prosenttia kansainvälisten muuttopalvelujen markkinoista Belgiassa – –, koska niiden yhteenlaskettu markkinaosuus on noin 50 prosenttia”. Komissio on lisäksi kuvaillut relevantteja markkinoita saman päätöksen 88–94 perustelukappaleessa, joissa se on muun muassa huomauttanut, että asianomaiset palvelut olivat ”kansainvälisiä muuttopalveluja Belgiassa eli ’ovelta ovelle’ -muuttopalveluja, joiden alkupäänä tai määränpäänä on Belgia”, että kartelliin osallistujilla näistä markkinoista vuonna 2002 ollut markkinaosuus oli ”noin 50 prosenttia”, että kun otetaan huomioon se, että ”Belgia kuuluu tärkeisiin geopoliittisiin keskuksiin ja se on – – liike-elämän keskus”, useat monikansalliset yritykset, joiden kotipaikka on Belgiassa tai joilla on siellä sivuliike, käyttävät kansainvälisiä muuttoyhtiöitä tavaroidensa ja työntekijöidensä tavaroiden muuttamiseksi, ja että kartellin maantieteellinen keskus oli Belgiassa.
- 103 Edellä esitetystä seuraa, että aluksi riidanalaisessa päätöksessä esitetty markkinoiden kuvaus on tämän tuomion 101 kohdassa mainitun oikeuskäytännön mukaisesti riittävä, jotta voidaan määrittää, oliko kyseinen kartelli omiaan vaikuttamaan jäsenvaltioiden väliseen kauppaan. Toisin kuin Portielje väittää, ei voida myöskään katsoa, että komissio olisi jättänyt määrittelemättä merkitykselliset markkinat, koska se on saman päätöksen 88–94 perustelukappaleessa määritellyt niiden tuotemarkkinoiden ja maantieteellisten markkinoiden, joita kartelli koskee ja jotka ovat siis kansainvälisten muuttopalveluiden Belgian markkinat, ulottuvuuden. Tällainen kuvaus oli näin ollen riittävä, jotta se saattoi käyttää kauppaa kohdistuvaa vaikutusta koskevien suuntaviivojen 53 kohdassa vahvistettua markkinaosuutta koskevaa raja-arvoa.
- 104 Yhtäältä unionin yleisessä tuomioistuimessa vireillä olleen oikeudenkäynnin asiakirja-aineistosta ilmenee, että kartelliin osallistujien yhteenlaskettu osuus merkityksellisistä markkinoista oli huomattavasti yli viisi prosenttia. Toisaalta sekä tämän tuomion 100 kohdassa mainitun oikeuskäytännön että komission riidanalaisessa päätöksessä esiin tuomien kyseisen rikkomisen ominaispiirteiden kannalta katsoen kauppaa kohdistuvaa vaikutusta koskevien suuntaviivojen 53 kohdassa vahvistettu edellytys, joka koskee kyseisen kartellin luonnetta, on selvästi täyttynyt.

- 105 Tämän perusteella ja kun otetaan huomioon erityisesti se, että mainitussa 53 kohdassa vahvistettu markkinaosuutta koskeva viiden prosentin raja-arvo oli selvästi ylitetty, komissiolla oli perusteet päätellä, että kyseiset sopimukset olivat omiaan vaikuttamaan tuntuvasti jäsenvaltioiden väliseen kauppaan EY 81 artiklan 1 kohdassa tarkoitettulla tavalla.
- 106 Lopuksi on todettava, että koska kauppaan kohdistuvaa vaikutusta koskevien suuntaviivojen 53 kohdan mukaan markkinaosuutta koskevan viiden prosentin raja-arvon ylittyminen voi lähtökohtaisesti käsiteltävässä asiassa kyseessä olevien kaltaisten kartellien osalta riittää sinällään jäsenvaltioiden väliseen kauppaan kohdistuvan tuntevan vaikutuksen osoittamiseksi ja koska mainittu raja-arvo on käsiteltävässä tapauksessa ylitetty selvästi, Portieljen väite, jolla pyritään osoittamaan, ettei komissio ollut näyttänyt toteen, että kyseinen EY 81 artiklan soveltamisedellytys oli täyttynyt, voidaan hylätä ilman, että unionin tuomioistuimen tarvitsisi ottaa kantaa Portieljen vetoamiin muihin seikkoihin.
- 107 Edellä esitetystä seuraa, että Portieljen unionin yleisessä tuomioistuimessa nostamassaan kanteessa esittämä kolmas kanneperuste on hylättävä, koska kumpikaan sen kahdesta osasta ei ole perusteltu.

Neljäs kanneperuste

- 108 Portielje väittää kanteensa neljännessä kanneperusteessa, että komissio on laskiessaan Gosselinille määrätyn sakon määrää rikkonut asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 2 kohdan a alakohtaa ja 3 kohtaa sekä sakkojen laskennasta annettuja suuntaviivoja ensinnäkin määritettäessä sen rikkomisen vakavuus, johon Gosselin on syylistynyt. Komissio on syylistynyt samoihin rikkomisiin toiseksi ottamalla Gosselinille määrätyn sakon perusmäärän laskemiseksi huomioon Gosselinin myynnin arvon 1.7.2000 ja 30.6.2001 välisen ajanjakson aikana sen sijaan, että se olisi ottanut huomioon myynnin arvon 1.7.2001 ja 30.6.2002 välisen ajanjakson aikana, ja kolmanneksi jättämällä ottamatta huomioon Gosselinin vetoamat lieventävät seikat.
- 109 Komissio katsoo, että tämä kanneperuste on olennaisilta osin hylättävä.
- 110 Ensimmäiseksi on huomautettava, että myös se Portieljen väite, jonka mukaan komissio ei ole arvioidessaan sen rikkomisen vakavuutta, johon Gosselin on syylistynyt, ottanut huomioon kaikkia asian kannalta merkityksellisiä seikkoja, perustuu lähtökohtaan, jonka mukaan yhtäältä osallistuminen pelkästään provisio- ja peitetarjous sopimuksiin erosi laadullisesti osallistumisesta hintasopimukseen, ja toisaalta sopimukset, joihin Gosselin osallistui, eivät olleet kaikkein vakavimpia kilpailunrajoituksia. Portieljen mukaan komissiolla ei siis ollut perusteita katsoa, että rikkominen, johon Gosselin syylistyi, oli yhtä vakava kuin rikkominen, johon muut kyseiseen kartelliin osallistujat ja erityisesti ne, jotka olivat olleet mukana hintasopimuksessa, olivat syylistyneet, ja komissio ei näin ollen voinut vahvistaa sakon perusmäärän määrittämiseksi samaa 17 prosentin osuutta myynnin arvosta kaikkien osallistujien osalta.
- 111 Unionin yleisessä tuomioistuimessa esitetyn kolmannen kanneperusteen ensimmäisen osan arvioinnista kuitenkin ilmenee, että tuo lähtökohta on virheellinen, koska komissio oli perustellusti luonnehtinut provisio- ja peitetarjous sopimukset hintasopimuksiksi ja asiakkaiden jakamista koskeviksi sopimuksiksi, ja kyseiset sopimukset kuuluvat selvästi samalla tavoin kuin hintasopimus kaikkein vakavimpien kilpailunrajoitusten ryhmään. Mainittu väite on siis hylättävä, ja samalla perusteella on jätettävä hyväksymättä Portieljen vaatimus siitä, että unionin tuomioistuin alentaa Gosselinille määrätyn sakon määrää täyden tuomiovaltansa nojalla.
- 112 Toiseksi on huomautettava, että komissio on muuttavalla päätöksellä muuttanut riidanalaista päätöstä siltä osin kuin on kyse Gosselinille kertyneen myynnin arvosta, jota on käytetty pohjana tälle määrätyn sakon määrän laskennassa, laskemalla uudelleen mainitun sakon määrän sen myynnin arvon

perusteella, joka Gosselinille on kertynyt 1.7.2001 ja 30.6.2002 välisen ajanjakson aikana, ja muuttamalla tämän perusteella kyseiselle yhtiölle määrätyn sakon määrää. Portieljen väitteen toinen osa on siis menettänyt kohteensa.

- 113 Portielje vetoaa kolmanneksi lieventävien seikkojen osalta siihen, että sen osalta olisi otettava huomioon lieventävänä seikkana se, että sen osuus rikkomisessa on ollut vähäinen ja sen rooli kyseisessä rikkomisessa pieni, mikä vastaa olennaisilta osin sakkojen laskennasta annettujen suuntaviivojen 29 kohdan kolmannessa luetelmakohdassa vahvistettua lieventävää seikkaa, minkä lisäksi huomioon olisi otettava saman 29 kohdan viidennessä luetelmakohdassa vahvistettu lieventävä seikka.
- 114 Tässä yhteydessä on huomautettava yhtäältä, että mainitun 29 kohdan kolmannen luetelmakohdan mukaan silloin, kun ”kyseinen yritys esittää todisteet siitä, että sen osuus rikkomisessa on ollut huomattavan vähäinen, ja siten osoittaa, että ollessaan osapuolena rikkomiseen liittyvään sopimukseen se tosiasiaa jätti soveltamatta sopimusta ja kävi käytännössä kilpailua markkinoilla”, komissio voi todeta, että kyse on lieventävästä seikasta ja alentaa sakon perusmäärää.
- 115 Pelkästään se, että Gosselin ei ole osallistunut hintasopimukseen eikä mihinkään kartellin kokoukseen, ei kuitenkaan voi sinällään riittää osoittamaan, että mainitussa kolmannessa luetelmakohdassa vahvistetut edellytykset ovat täyttyneet tai että Gosselinin rooli kyseisessä kartellissa on ollut vähäinen, kun otetaan huomioon muun muassa se – kuten tämän tuomion 90 kohdassa on jo huomautettu –, että kyseisen yhtiön ei ole katsottu olevan vastuussa hintasopimukseen osallistumisesta ja että sen ajanjakson aikana, jolloin se osallistui kartelliin, kartelli toimi ilman, että osallistujien olisi ollut tarpeen pitää kokouksia.
- 116 Lisäksi on todettava, että vaikka komissio ei voinut kieltäytyäkseen ottamasta huomioon mainittua lieventävää seikkaa vedota hyödyllisesti siihen – kuten Portielje väittää –, että Gosselinin oli katsottu olevan vastuussa yhtenä kokonaisuutena pidettävästä jatketusta rikkomisesta, erityisesti riidanalaisen päätöksen 280 perustelukappaleesta ilmenee, että komissiolla oli lukuisia välittömiä todisteita Gosselinin osallistumisesta provisio- ja peitetarjoussopimuksiin. Nuo todisteet riittivät joka tapauksessa yksinään siihen, että kaikki väitteet vähäisestä osuudesta kartelliin voitiin hylätä.
- 117 Tässä tilanteessa Portielje ei ole osoittanut, että komissio olisi tehnyt virheen kieltäytyessään riidanalaisessa päätöksessä ottamasta Gosselinin osalta huomioon lieventävänä seikkana sitä, että sen osuus kartellissa on ollut vähäinen ja sen rooli siinä pieni.
- 118 Toisaalta väitteestä, jonka mukaan Gosselinin omaksuma kilpailua rajoittava menettely olisi ollut viranomaisten hyväksymää, on riittävää huomauttaa, ettei Portielje esitä sellaisten pelkkien väitteiden lisäksi, joiden tueksi ei ole esitetty näyttöä, mitään seikkaa, joka osoittaisi, että komissio on toimielimenä hyväksynyt provisio- tai peitetarjoussopimusten tekemisen tai edistänyt sitä sakkojen laskennasta annettujen suuntaviivojen 29 kohdan viidennessä luetelmakohdassa tarkoitettulla tavalla. Näin ollen ei ole osoitettu, että komissio olisi virheellisesti kieltäytynyt ottamasta huomioon Gosselinin osalta mainittua lieventävää seikkaa.
- 119 Tästä seuraa, että unionin yleisessä tuomioistuimessa esitetty neljäs kanneperuste ei – siltä osin kuin sillä on edelleen kohde – ole perusteltu.

Viides kanneperuste

- 120 Portielje väittää kanteensa viidennessä kanneperusteessa, että vaikka sen kolmas ja neljäs kanneperuste hylättäisiin, riidanalainen päätös on kumottava yhdenvertaisen kohtelun periaatteen loukkaamisen vuoksi yhtäältä siltä osin kuin Gosselinin menettely eroaa objektiivisesti ja laadullisesti muiden kyseiseen kartelliin osallistujien menettelystä, koska Gosselin ei ole osallistunut hintasopimukseen tai

asiakkaiden jakamista koskevaan sopimukseen, ja toisaalta siltä osin kuin komissio on ottanut sikon perusmäärän määrittämiseksi huomioon Gosselinin myynnin arvon rikkomisen päättymistä edeltäneen toiseksi viimeisen tilikauden aikana.

- 121 Tästä on riittävää todeta, että yhtäältä unionin yleisessä tuomioistuimessa esitetyn kolmannen kanneperusteen ensimmäisen osan arvioinnista ilmenee, että komissio oli perustellusti luonnehtinut sopimukset, joihin Gosselin on osallistunut, hintasopimuksiksi ja asiakkaiden jakamista koskeviksi sopimuksiksi ja että Gosselinin menettely ei näin ollen eronnut muiden kartelliin osallistujien omaksumasta menettelystä. Toisaalta – kuten tämän tuomion 112 kohdassa on todettu – Portieljen väitteen toinen osa on menettänyt kohteensa sen vuoksi, että komissio on tehnyt muuttavan päätöksen. Nyt käsiteltävä kanneperuste ei näin ollen voi menestyä.
- 122 Edellä esitetystä seuraa, ettei yksikään Portieljen unionin yleisessä tuomioistuimessa nostaman kumoamiskanteen kanneperusteista ole perusteltu, joten kyseinen kanne on hylättävä kokonaisuudessaan.

Oikeudenkäyntikulut

- 123 Unionin tuomioistuimen työjärjestyksen 184 artiklan 2 kohdassa todetaan, että jos valitus hyväksytään ja unionin tuomioistuin itse ratkaisee riidan lopullisesti, se tekee ratkaisun oikeudenkäyntikuluista. Saman työjärjestyksen 138 artiklan 1 kohdan mukaan, jota sovelletaan valituksen käsittelyyn työjärjestyksen 184 artiklan 1 kohdan nojalla, asianosainen, joka häviää asian, veloitetaan korvaamaan oikeudenkäyntikulut, jos vastapuoli on sitä vaatinut.
- 124 Koska Portielje on käsiteltävässä asiassa hävinnyt vaatimuksensa sekä valituksen yhteydessä että asiassa T-209/08 nostamansa kumoamiskanteen yhteydessä ja koska komissio on vaatinut, että se veloitetaan korvaamaan oikeudenkäyntikulut näissä kummassakin oikeusasteessa, Portielje on veloitettava korvaamaan sekä tässä oikeusasteessa että asian käsittelystä unionin yleisessä tuomioistuimessa aiheutuneet oikeudenkäyntikulut.

Näillä perusteilla unionin tuomioistuin (kolmas jaosto) on ratkaissut asian seuraavasti:

- 1) Unionin yleisen tuomioistuimen yhdistetyissä asioissa T-208/08 ja T-209/08, Gosselin Group ja Stichting Administratiekantoor Portielje vastaan komissio, 16.6.2011 antaman tuomion tuomiolauselman 4 ja 6 kohta kumotaan.**
- 2) Stichting Administratiekantoor Portieljen asiassa T-209/08 nostama kanne hylätään.**
- 3) Stichting Administratiekantoor Portielje veloitetaan korvaamaan asian T-209/08 käsittelystä ensimmäisessä oikeusasteessa sekä valituksen käsittelystä aiheutuneet oikeudenkäyntikulut.**

Allekirjoitukset